

Mindez csak hasonlattal akar szolgálni, mert az irodalmat nem tartom egészében azonosíthatónak egy művészettel sem. Azt kell mondani, hogy az irodalomnak más és több feladata is van, mint éppen a szépet előállítani, de bármi a feladata, rokon a művészetekével abban, hogy szintén valami önzetlen, valami, ami egy oly törekvést jelent az írói egyéniségben, ami nem a mindennapi élet praktikus törekvése, hanem önmagának kifejezése, kifejezése tulajdonképp az egész világnak, amit ő átél.

Újabb Moholy-Nagy-rajzok Szegeden

1

Fájó ellentmondás, hogy a nemzetközi avantgarde egyik legnagyobb hatású alakjának, a városunkban közel egy évtizedet eltöltő Moholy-Nagy Lászlónak (1895—1946) *érett* műveiből a szülőföldnek nem jutott semmi. Az itthon föllelhető, pályakezdő műveinek száma oly csekély, hogy Perneczky Géza a Moholy-Nagyot és kortársait bemutató székesfehérvári kiállításról (1969) írott kritikájának a „*Moholy Nagy kerestetik*” címet adta (Kritika, 1969. 12.). Viszonylag nagyobb a száma a levelezőlapokra készített — többnyire — krétavázlatoknak, amelyeket Vörösváry Ákos gyűjtött össze. Ezeket a korai rajzokat, a „legelső zsengéket” (*Szabó Júlia*), a Hatvanban rendezett „*Moholy-Nagy László elsővilágháborús rajzai*” című kiállításon (1974) láthattuk az eddigi legteljesebb *számban*. Az itthon és a fronton készült *legjobb* műveit viszont a *Magyar aktivizmus* című kiállítás (Pécs, 1973) rendezői gyűjtötték egybe.

Most újabb négy rajzról számolhatunk be, amelyekből három dr. Kőszegi Dénesné Tömörkény Erzsébet (sz. 1897.), míg egy Hézer Béláné Fischhof Ágota (sz. 1895.) tulajdonában van.

2

Dr. Kőszeginé Tömörkény Erzsébet az 1912—13-as iskolai tanévben ismerkedett meg Moholy-Nagy Lászlóval. Mindketten Szegeden tanultak. Tömörkény Erzsébet a hatosztályos állami felsőbb leányiskola (ma: Tömörkény-gimnázium) végzős tanulója, míg Moholy-Nagy az állami főgimnázium (ma: Radnóti-gimnázium) érettségire készülő növendéke volt. Tömörkény Erzsébet több mint 60 év távlatából így emlékezik ismeretségükre:

„Révész Béla Tisza szállóbeli tánciskolájában ismerkedtem meg Nagy Lacival és barátjával, Bach Imrével. Ők elválaszthatatlanok voltak, az utcán is csak együtt lehetett látni őket. A tánciskolában hetente kétszer, 5—7-ig volt foglalkozás, ha jól emlékszem, kedden és pénteken. Az oktatás során úgy alakult, hogy az első négyest mindig Bach Imrével, a másodikat Nagy Lacival táncoltam.

Abban az időben divatban voltak a zsúrok. Nagy Laci jó szervező hírében állott. Ha egy zsúron jelen volt, ott — szerény és különben komoly magatartása ellenére — hamar jókedvet és hangulatot teremtett. Szerették is a társaságban. Ha a zsúr Oroszlán utcai lakásunkon volt, apám a szokásos 7 óra helyett jobbra csak 8 óra után jött haza a Kultúrpalotából. (A föl nőttek társaságát sem igen kedvelte, nemhogy a fiatalokét.) Nagy Lacit csak úgy tekintette, mint egy zsúrozó diákot a sok közül, és

nem is hiszem, hogy megjegyezte a nevét. Arról nem tudok, hogy az írónak készülõ, verselgetõ Nagy Laci irodalmi téren próbált volna apámmal kapcsolatot teremteni. Határozottan emlékszem, hogy *Leány jött az őszen*... kezdetû (címû?) — nyomtatásban megjelent — versét egy ízben örömmel mutatta nekem. Sajnos, az újság címét nem jegyeztem meg.

Nagy Laci föllépése határozott és öntudatos volt, de ez sohasem csapott át önteltségbe. A családjáról sosem beszélt. Csak a nála egy évvel fiatalabb Ákos testvéréről hallottam, de õt nem ismertem. Laci öltözködésén látszott, hogy kiegyensúlyozott körülmények között él, anyagi gondjai nincsenek.

Ebben a tanévben a tánciskolán és a zsúrokon kívül más kapcsolatom nem volt Nagy Lacival."

3

A Révész testvérek ismert szegedi tánctanárok voltak. Révész (Krausz) Béla tánciskolája a Tisza szálló mostani — első emeleti — tükörtermében volt. A vendégnapokat és a záróvizsgát a hangversenyteremben rendezték.

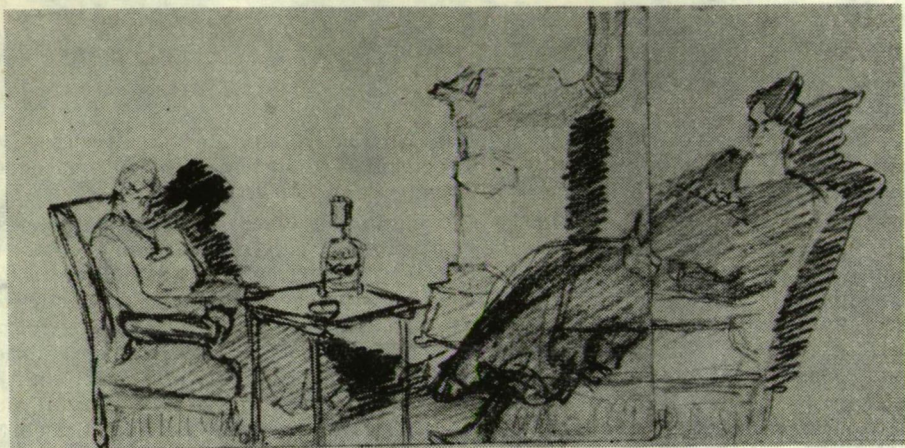
Moholy-Nagy és Bach Imre (1895—1966) barátságát Péter László igen részletesen föltárta a *Moholy-Nagy László pályakezdéséhez* címû cikkében (Tiszatáj, 1971. 11.). Moholy-Nagy bátyja, a fővárosban élő Nagy Jenõ (sz. 1891.) egy másik idekapcsolódó mozzanatot is közölt velem: az 1919-es május elseje egész napját és estjét együtt töltötte Budapesten a Népligetben Balázs Béla, Hevesy Iván, Moholy-Nagy, Bach Imre és a szórakozás anyagi részét viselő Nagy Jenõ. Bach László (sz. 1899.) közlése szerint Moholy-Nagy és Bach Imre 1920-ban Berlinben is együtt lakott. Itt említjük meg, hogy Bach Imre igen jó barátságban volt a a Szegedről Berlinbe került aktivista szobrásszal, Gergely Sándorral (1889—1932) és feleségével, G. Milkó Erzsébettel (sz. 1891.) is.

G. Milkó Erzsébet közlése szerint a Gergely házaspár 1920. február végén Bach Imrével együtt utazott Németországba. Bach Imre az első berlini hónapokban igen sok mindenben segítette a fiatal házaspárt.

Érdekes adat, hogy Moholy-Nagy megfordult a Tömörkény család Oroszlán (ma: Tömörkény) utcai — ma már lebontott — házában. Juhász Gyulával való meleg barátsága és Mórával való pár hónapos ismeretsége mellett a fiatal grafikus ismerte a kor harmadik szegedi klasszikusát is, ha ez az ismeretség nem is terjedt túl a kölcsönös üdvözlésen.

Teljesen új adat a *Leány jött az őszben...* kezdetű, nyomtatásban is napvilágot látott Moholy-Nagy-vers. A Péter László által közreadott Moholy-Nagy-versek (Tiszatáj, 1972. 8.) között nem szerepel. Elképzelhető, hogy a költemény a nagybácsira, dr. Nagy Gusztávra tekintettel valamelyik szabadkai vagy zentai lapban jelent meg

Moholy-Nagynak Nagy Jenő közlése szerint sem voltak anyagi gondjai. A gyámi tisztet is ellátó dr. Nagy Gusztáv 20—20 000 koronát helyezett letétbe a szegedi árvaszéknél, amelynek kamatait a három Nagy testvér élvezte. Nagy Jenő volt a legélelmesebb: több esetben is sikerrel kérelmezte a tőkéből való kiutalást, ennek következtében a világháború kitörése után fokozatosan elértektelenedő pénzből ő vesztette a legkevesebbet. 1916-ra már úgy megváltozott a család anyagi helyzete, hogy a család csak a legkeservesebben tudott összegyűjteni annyit, hogy a bevonuló Moholy-Nagynak egy lovat vehessenek; ez volt ugyanis a föltétele annak, hogy László a tűzérségnél teljesíthessen szolgálatot.

4

Tömörkény Erzsébet 1918 februárjában találkozott ismét Moholy-Naggyal. Erre így emlékezik:

„Érettségi után szem elől tévesztettem Nagy Lacit, azt sem tudtam, hogy jogot hallgat Pesten. 1918 februárjában meglátogatott bennünket a Vadász u. 3. sz. alatti lakásunkon. (1917 elején határozott úgy a család, hogy ide költözünk, és szándékunkat édesapám halála sem változtatta meg.) Arra nem emlékszem, hogy civilben volt-e vagy egyenruhában. Látogatásakor egyik barátnőm, Bodnár (Berger) Erzsébet is nálunk volt. A társalgás közben Nagy Laci följánlotta, hogy mindkettőnket lerajzol. Elővett egy levelezőlapot, és nyomban le is rajzolt bennünket, amint az asztal mellett ülünk. (1. sz. kép.) Bodnár Erzsébet kalapban volt, én hajdonfővel. A rajzon látható hosszúkás kép Tóth Molnár Ferenc (1867—1936) egyik vázlata, ma is megvan.

Az elkészült rajzot nézegetve megjegyeztem, hogy a fejem eléggé elnagyolt, és emiatt nem is hasonlít rám. Nagy Laci ekkor elővett egy másik levelezőlapot, és arra kétszer lerajzolta a fejem. (3. sz. kép.)

Néhány nappal később Bodnárék Kölcsey u. 4. sz. a. lakásán voltam barátnőmnél látogatóban. A jelen levő Moholy-Nagy ekkor is lerajzolt bennünket. (2. sz. kép.) Két levelezőlapot csúsztatott félig egymásra, és így kapta meg a kívánt szélességet. A kép bal oldalán Bodnár Erzsébet látható, jobb oldalán én. A levelezőlapon hátoldalára még akkor fölírtam a dátumot: 1918. II.

Emlékszem, hogy Nagy Lacinál volt egy mappa, amelyben akvarelljeit tartotta. Mi csodálkozva, jobban mondva idegenkedve néztük a számunkra ismeretlen festői világot, amelyben a fű vörös is lehet. Kérdeztük, hogy mit miért festett úgy, és ő türelmesen magyarázott nekünk.

Moholy-Nagy és Gergely Sándor 1919. novemberi szegedi közös kiállítására nem emlékezem.”

5

Dr. Kőszeginé Tömörkény Erzsébet visszaemlékezése és a rajzok hátoldalára írt dátum Moholy-Nagynak egy olyan szegedi tartózkodásáról ad hírt, amelyről eddig *nem tudtunk*. Valószínűleg a hónapokig tartó odesszai kórházi kezelését követő — eddig sommásan 1917-re tett — szegedi utókezelése, illetve lábadozása tarthatott 1918 februárjáig. Ezt az időpontot tovább tudjuk szűkíteni: Moholy-Nagy 1918. február 18-án már a frontról írt levelet Babitsnak. (Vö. Bodri Ferenc: Moholy-Nagy László levelei Babits Mihályhoz. Tiszatáj, 1972. 8.) A három rajz tehát 1918. február első harmadában készült. Megjegyezzük még, hogy a levelezőlapon hátoldalán szerepel a kibocsátó neve is: Kovács Mihály könyv- és papírkereskedéséből, I. ker. Mészáros utca 10. Moholy-Nagy tehát budai lakásának (Mészáros u. 12. sz.) szomszédságában vásárolta a magával hozott levelezőlaponkat.

6

A *Tehenek* című rajz Hézer Béláné Fischhof Ágota tulajdonában van, aki 1919 augusztusában ismerkedett meg a Szegedre jött művésszel. Moholy-Nagy — Bach László közlése szerint — a Gizella tér 4. (ma: Jókai u. 11.) sz. sarokház első emeletén vett ki szobát, Gergely Sándor műtermének közvetlen szomszédságában. Itt említjük meg, hogy Gergely műterme a Gizella tér 3. sz. úgynevezett Balogh házban, de annak Zrínyi utcai oldalán, a földszinten volt. Most OTP-irodahelyiség. Az egykori szobrászműterem a szegedi irodalmi emlékhelyek gazdag sorát gyarapítja, hiszen Juhászón és Mórán kívül Kassák és Kahána Mózes is járt benne. Juhász Gyula, a műterem szinte mindennapos vendége bizonyára itt ismerkedett meg a fiatal grafikussal.

Gergely mellett Moholy-Nagy is gyakori vendége lett a Somogyi-könyvtárnak, ahol szívélyes ismeretséget kötött Mórával és a föltűnő szépségű könyvtárstízzel, a Berlinben végzett Fischhof Ágotával. Moholy-Nagy megkérte a Fischhof családot, hogy Ágota leányukat lefesthesse. Az olajportré a család Korona (ma: Hajnóczy) utca 22. sz. alatti lakásán készült. A fiatal művész munka közben azt mondta, hogy nem az élethűsége törekszik, hanem úgy festi meg Fischhof Ágotát, ahogy ő látja. A képen — Gauguinre emlékeztető színezéssel — az egzotikus vonásokat és a szellem sugárzását hangsúlyozta. A nagyméretű olajfestmény ma is megvan, a közeljövőben kerül először közlésre a *Művészet* hasábjain. A portré az 1919. novemberi Gergely és Moholy-Nagy közös kiállításon a bejáratnál szemközti falon, középen függött. A megnyitón jelenlevő Móra a képet „tahiti madonnának” nevezte. Fischhof Ágota szívességéből közöljük Moholy-Nagy 1919-ben Szegeden készült fényképét.

A külföldre induló Moholy-Nagy jó néhány munkáját elajándékozta: Fischhof Ágota a róla készült olajportrét, a Móra Ferencről készült — időközben megsemmisült — tusrajzot és az itt közölt *Tehenek* című rajzot kapta. A Móra Ferenc Múzeum által megvásárolt *Kézimunkázó* nőt dr. Szekerke Lajosné Bäck Margit (sz. 1891.) kapta ajándékba, aki fényképfölvételeket készített Moholy-Nagy munkáiról. Itt

ejtünk szót Moholy-Nagy egy nevezetes ajándékozásáról. A *Budai hegyek* című olajképét a nagybeteg Adynak ajándékozta. Nagy Jenő közlése szerint Moholy-Nagy szinte mindennapos látogatója volt az utolsó hónapjait élő költőnek. A 94×63 cm-es kép egy — súlyos, tömörszerű formákba foglalt — óbudai (esetleg csillaghegyi) dombos tájat ábrázol. Hasonmását Passuth Krisztina közölte az MTA idegennyelvű művészettörténeti folyóiratában (Passuth Krisztina: Debut of László Moholy Nagy. *Acta Historiae Artium Academiae Scientiarum Hungaricae*. Tom. XIX. Fasc. 1—2. Akadémiai Kiadó, Bp. 1973. 131. l.). A festmény Csinszka ajándékaként került vissza a Nagy családhoz.

A *Tehenek* című rajz Moholy-Nagy úgynevezett hálós korszakának (1918—1919) egyik darabja. Moholy-Nagy a három dimenzió kifejezése érdekében segédvonalakat használt ott is, ahol ez általában nem szokásos. Ennek eredménye saját vallomása szerint „egy különleges térbeli minőség bonyolult vonalhálózata lett... A rajzok a vonalak ritmikusan tagolt vonalhálózatává váltak, nem annyira a tárgyakat mutatva föl, mint az általuk keltett izgalmat”.

Művészettörténetünk örök kára, hogy Moholy-Nagy első itthoni önálló kiállítása egyúttal az utolsó is volt. A művész a karácsonyt és az újévet meg sem várva, november derekán elhagyta az országot. Az 1919. december 6-án házasságot kötő Jenő testvérét már Bécsből köszöntötte egy hosszabb verses levélben. A levelet a család sokáig őrizte, míg a második világháborúban — sok más reá vonatkozó dokumentummal együtt — ez is megsemmisült.

Említettük, hogy Moholy-Nagy itthon föllelhető munkái összességükben még nem kerültek bemutatásra. A világhírű művész szegedi kapcsolataira tekintettel (a nyolc gimnáziumi év, a fölfedező és pártfogó Juhász Gyula barátsága, az első és egyetlen önálló hazai bemutatkozás stb.), egy teljességre törekvő kiállítást Szeged rendezhetne meg a legtöbb joggal. Akkor elmondhatnánk, hogy az „új látás” apostola a művészet nagy, szent óceánja után visszalátogatott az érhez.

APRÓ FERENC